

УДК 811.161.2

DOI: 10.32342/2523-4463-2021-2-22-22

Л.В. ХАРЧУК,
*кандидат філологічних наук,
старший викладач катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ НОРМИ У ФОРМУВАННІ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Мовна ситуація в комунікативному просторі України зобов'язує всіх мовців сприймати проблеми мови та мовлення системно і комплексно. Актуальність нашого дослідження полягає в потребі постійного опрацювання проблем культури мовлення у сфері державного управління, оскільки українська мова як суспільне явище відображає конкретно-історичні особливості, властиві певному соціально-історичному періодові: розвиток нових словесних конструкцій, поява нових слів, рясні запозичення з інших мов тощо. Мета нашої розвідки – виявити й проаналізувати порушення лексико-семантичних норм в офіційно-діловому спілкуванні державних службовців, обґрунтувати шляхи і засоби виправлення порушень лексико-семантичної норми. Досягнення поставленої мети передбачало розв'язання таких завдань: здійснити аналіз офіційно-ділового мовлення державних управлінців; виокремити найпоширеніші лексико-семантичні помилки і недоліки в мовленні, надати рекомендації щодо усунення помилок з метою культури мовлення державних управлінців у сфері їхньої професійної діяльності. У розвідці застосовано широкий спектр сучасних методів і підходів дослідження: мовленнєві факти розглянуто з позицій функційного підходу; за допомогою методів узагальнення і класифікаційного аналізу виокремлено типи помилок, які спостережені в мовленні державних службовців; порівняльно-зіставний аналіз дав змогу виявити факти інтерференційного впливу російської мови на українську, виокремити типи наслідків інтерференції на лексико-семантичному рівні.

У пропонованому дослідженні здійснено аналіз офіційно-ділового мовлення державних управлінців, з'ясовано й типізовано різні наслідки інтерференційної взаємодії близькоспоріднених мов (української та російської) шляхом порівняння мовлення державних службовців із чинними нормами сучасної української літературної мови. Виявлено, що найпоширеніші лексичні помилки і недоліки стосуються: невмотивованого вживання слів, наслідком якого є суржик; уживання без потреби слів-паразитів; вживання слів, недопустимих з погляду літературної норми та етикетних правил; зловживання іншомовними словами та англізмами; недоречна тавтологія в усному мовленні, зайва багатослівність (плеоназм); сплутування паронімів. Відповідно до проаналізованого мовного матеріалу надано мовознавчі пояснення та рекомендації щодо шляхів і засобів запобігання появі, а також виправлення та усунення виявлених помилок у мовленні держслужбовців.

Ключові слова: українська мова, мовна компетентність, культура мовлення, мовна норма, лексико-семантичні норми, мовні помилки, офіційно-діловий стиль.

Речевая ситуация в коммуникативном пространстве Украины обязывает всех говорящих воспринимать проблемы языка и речи системно и комплексно. Актуальность нашего исследования заключается в необходимости постоянной проработки проблем культуры речи в сфере государственного управления, поскольку украинский язык как общественное явление отражает конкретно-исторические особенности, свойственные определенному социально-историческому периоду: развитие новых словесных конструкций, появление новых слов, обильные заимствования из других языков и т. д. Цель нашего исследования – обнаружить и проанализировать нарушения лексико-семантических норм в официально-деловом общении государственных служащих, обосновать пути и средства исправления нарушений лексико-семантической нормы. Достижение поставленных целей предполагало решение следующих задач: осуществить анализ официально-деловой речи государственных

управленцев; выделить наиболее распространенные лексико-семантические ошибки и недостатки в речи, предоставить рекомендации по устранению ошибок с целью усовершенствования культуры речи государственных управленцев в сфере их профессиональной деятельности. В статье применен широкий спектр современных методов и подходов исследования: речевые факты рассмотрены с позиций функционального подхода; с помощью методов обобщения и классификационного анализа выделены типы ошибок, наблюдаемых в речи государственных служащих; сравнительно-сопоставимый анализ позволил выявить факты интерференционного влияния русского языка на украинский, выделить типы последствий интерференции на лексико-семантическом уровне.

В предлагаемом исследовании проведен анализ официально-деловой речи государственных управленцев, выяснены и типизированы различные последствия интерференционного взаимодействия близкородственных языков (украинского и русского) путем сравнения речи государственных служащих с действующими нормами современного украинского литературного языка. Утверждается, что наиболее распространенные лексические ошибки и недостатки касаются: немотивированного употребления слов, следствием которого является суржик; употребления без надобности слов-паразитов; употребления слов, недопустимых с точки зрения литературной нормы и этикетных правил; злоупотребления словами иноязычного происхождения, в частности англицизмами; неуместной тавтологии в устной речи, излишней многословности (плеоназм); перепутывания паронимов. В соответствии с проанализированным языковым материалом представлены языковедческие объяснения и рекомендации относительно путей и средств предупреждения, исправления и устранения обнаруженных ошибок в речи госслужащих.

Ключевые слова: украинский язык, языковая компетентность, культура речи, языковая норма, лексико-семантические нормы, языковые ошибки, официально-деловой стиль.

З кінця 90-х рр. XX ст. розпочався новий етап розвитку української літературної мови, оскільки процеси державотворення узаконили державний статус української мови з основною метою – посприяти самовиявленню національного генотипу, піднесенню престижу і повноцінному функціонуванню державної мови в незалежній Україні. Позаяк дійсність формується на основі активної діяльності особистості, то одним з провідних завдань є виховання потреби кожного мовця вільно послуговуватися державною мовою як засобом спілкування, засобом формування інтелектуальної культури, національної свідомості, що, відповідно, має безпосередній вплив на ментальність і моральні якості індивіда. Цілком погоджуємося зі слушною думкою І. Фаріон, що «система світоглядних цінностей кожної людини, громадянина формує матрицю суспільства і держави. Мова в цьому процесі відіграє першорядну роль не тільки тому, що без неї людина немислима, але й тому, що мова – духові кордони нації. Мова не просто голос суспільства – вона характер народу» [Фаріон, 2010, с. 17].

Мовна ситуація в комунікативному просторі України зобов'язує всіх мовців сприймати проблеми мови та мовлення системно і комплексно. Володіння рідною мовою – завдання кожного свідомого громадянина, який зобов'язаний вміти вільно послуговуватися всім лексичним багатством. Мова – це вагомий складник професійної компетенції, змістовний показник загальної культури, через що кожному мовцеві слід дбати про високу якість мовлення. Досконале володіння мовою стає важливим компонентом підготовки фахівців будь-якої сфери діяльності, зокрема й фахівців у сфері державного управління, оскільки використання засобів мовлення сприяє їхньому самовираженню. Діяльність державних службовців, безперечно, вимагає не лише професіоналізму, а й ґрунтовної мовної компетентності. Фах управлінців передбачає високу культуру мовлення, висококваліфіковане володіння словом, бо це вміння якнайтісніше пов'язане з широкою мовленнєвою діяльністю, з постійним усним і писемним спілкуванням, потребою точного вираження понять у різних сферах державного управління. Окрім того, діяльність державних службовців пов'язана і з усними виступами, тому володіння мистецтвом публічного мовлення, вміння висловлювати свої думки правильно, чітко, відповідно до норм сучасної української літературної мови, вважаємо, є складником позитивного іміджу державного управлінця і сприяє його професійному й особистому становленню.

2021 р. Національна комісія зі стандартів державної мови затвердила «Стандарт української мови для державних службовців» – законодавчо регламентований комплекс мовних знань, що забезпечує посадовим особам у державних органах професійну діяльність, спрямовану на практичне виконання завдань і функцій держави [Додаток, 2021]. Відповід-

но до визначень понять зазначеного документа, мовна компетентність – «це системні знання мови, її норм, правил та закономірностей функціонування в різних сферах суспільної діяльності», оскільки необхідний рівень фахової компетентності державного службовця можливий за наявності в нього відповідного рівня мовної і комунікативної компетентностей, які виявляються у вільному володінні державною мовою [Додаток, 2021]. Зміст мовної компетентності передбачає знання про функціонування і системну організацію сучасної української літературної мови на різних її рівнях.

І. Огієнко слушно зауважував, що «Як про духову зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови» [Огієнко, 1995, с. 15]. Питання мовної культури і ділового спілкування завжди було предметом наукових досліджень мовознавців. Науковці доводять, що від мовної культури кожного залежать інтереси громадян, суспільства, держави, а досконале володіння мовою забезпечує спеціалістові будь-якого фаху досягнення успіху в професійній діяльності. Проблема культури мовлення державних службовців входить до кола наукових інтересів багатьох дослідників ([Бронікова, Кудрявцева, Плотницька, 2010; Плотницька, 2006; Козієвська, 2003; Приходько, 2005] та ін.), які присвятили свої праці питанню мовленнєвої компетентності як вагомого складника професіоналізму державного службовця, з'ясували національні особливості та норми етикету ділового спілкування; дослідили тенденції розвитку мовної культури в державному управлінні та мовну культуру державних службовців як науково-теоретичну проблему; проаналізували теоретичні та практичні проблеми культури мовлення у сфері державного управління, розглянули конкретну реалізацію мовних норм різних рівнів у мовленнєвій практиці державних службовців тощо. Заслугує на увагу монографія І. Фаріон «Мовна норма: знищення, пошук, віднова», в якій розкрито еволюцію основних мовних норм, з'ясовано позамовні причини спотворення української мовної норми впродовж XX ст. Більшість практичного матеріалу дослідниці почерпнула з усного та писемного мовлення українських посадовців [Фаріон, 2010]. І. Плотницька в науковому виданні «Українська мова в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект» дослідила основні аспекти мовної ситуації та мовної політики, функції української мови в державному управлінні, культуру мовлення і мовленнєвий аспект управлінців. Теоретичні посилення про функціонування лексичних і граматичних мовних засобів у науковій розвідці підкріплено цікавими прикладами з управлінських текстів [Плотницька, 2006].

Незважаючи на широкий спектр питань, які досліджують науковці, надалі залишається недостатньо вивченим питання культури мовлення державних службовців. Актуальність нашого дослідження полягає в потребі постійного опрацювання проблем культури мовлення у сфері державного управління, оскільки українська мова як суспільне явище відображає конкретно-історичні особливості, властиві певному соціально-історичному періоду: розвиток нових словесних конструкцій, поява нових слів, ясні запозичення з інших мов тощо.

Мета нашої розвідки – виявити й проаналізувати порушення лексико-семантичних норм в офіційно-діловому спілкуванні державних службовців, обґрунтувати шляхи і засоби виправлення виявлених порушень лексико-семантичної норми.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: здійснити аналіз усного й писемного офіційно-ділового мовлення державних управлінців; виокремити найпоширеніші лексико-семантичні помилки і недоліки в мовленні, надати рекомендації щодо усунення виявлених помилок з метою неухильного формування культури мовлення державних управлінців у сфері їхньої професійної діяльності.

У дослідженні застосовано широкий спектр сучасних методів і підходів, зокрема: мовленнєві факти розглянуто з позицій функційного підходу; за допомогою методів узагальнення і класифікаційного аналізу виокремлено типи помилок, які спостережено в мовленні державних службовців; порівняльно-зіставний аналіз дав змогу виявити факти інтерференційного впливу російської мови на українську, виокремити типи наслідків інтерференції на лексико-семантичному рівні.

Державні управлінці у своїй діяльності зобов'язані дотримуватися комунікативних ознак культури мовлення, серед яких мовознавці чітко виокремлюють: *правильність* мов-

лення (тобто дотримання норм сучасної української літературної мови); *точність* мовлення (чітка відповідність лексичного значення слів предметам, діям, ознакам або явищам дійсності; відповідність висловлювання задуму мовця; вмінні виражати думки так, щоб вони були однозначно сприйняті слухачем у процесі спілкування); *логічність* мовлення (правильність композиції ділового тексту, нормативна побудова словосполучень, речень, точність вживання слів тощо); *чистота* ділового мовлення (себто відсутність діалектизмів, просторічних слів, інвективної лексики, арготизмів, жаргонізмів, вульгаризмів, надмірне використання англізмів та іншомовних слів, які мають українські відповідники, вживання суржику, слів-паразитів тощо); *лаконічність* мовлення (вміння ясно, чітко, стисло викладати зміст ділового тексту); *доречність* мовлення (правильний добір мовних засобів для певних комунікативних ситуацій) [Коваль, 1997; І. Плотницька, 2008; Фаріон, 2010; Микитюк, 2010].

Як зазначає І. Плотницька, «норма управлінської мови – це мовні (мовленнєві) варіанти, які найкраще виконують свої призначення в текстах державного управління в певний період функціонування. Ці варіанти закріплені в практиці зразкового використання в управлінських текстах і є найпоширенішими з тих, що існують і з'являються» [Плотницька, 2006, с. 11]. Вживання слів у властивому для них значенні та впровадження їх до узаконення парадигматично-синтагматичних відношень (тобто нормативних відношень багатозначности слова, синонімії, омонімії, паронімії, антонімії та закономірностей сполучуваності слів) у сучасній українській мові регулюють лексико-семантичні норми [Фаріон, 2010, с. 115].

Виявлено, що найпоширеніші лексичні помилки і недоліки стосуються таких аспектів: невмотивованого вживання слів, наслідком якого є суржик; уживання без потреби слів-паразитів, які засмічують особливо усне мовлення і заважають зрозуміти висловлену думку; вживання лайливих і вульгарних слів, недопустимих з погляду літературної норми та етикетних правил; зловживання словами іншомовного походження, зокрема англізмами; недоречна тавтологія в усному мовленні, зайва багатослівність (плеоназм); сплутування слів, що мають близьке звучання (паронімів).

Одним з найпоширеніших порушень лексико-семантичної норми є вживання слів у невласивому для контексту значенні, що тягне за собою появу небажаних суржикових конструкцій у мовленні. Погоджуємося з О. Микитюк, яка яскраво і переконливо подає визначення суржику як «українсько-російської недомови», зазначаючи, що це «звугаризований різновид мовлення, який виник унаслідок штучного об'єднання елементів різних мов (найчастіше це інтерферентний вплив російського мовлення), засвідчуючи деградацію та винародовлення суспільства» [Микитюк, 2010, с. 114]. Отже, пропонуємо звернути увагу на доречність уживання деяких слів, зважаючи на їхнє нормативне / ненормативне лексичне значення. Виявлені помилки подаємо за алгоритмом: суржикова конструкція (СК) – нормативний відповідник (НВ) – розрізняємо за значенням (РЗн), наприклад: *витікає факт* (СК) – *впливає факт* (НВ) – *витікає річка з джерела* (РЗн); *візьми себе в руки* – *опануй себе* – *візьми документи зі столу*; *дзвонити до керівника* – *телефонувати до керівника* – *дзвонити (у дзвони, у двері)*; *добитися успіхів* – *досягти (домогтися) успіхів* – *добитися до синців або до крові*; *залишати країну* – *покидати країну на довгий час* – *залишати документи на підпис*; *зустрічаються помилки* – *трапляються помилки* – *зустрічаються люди*; *користуватися підтримкою (успіхом, поганою репутацією)* – *мати підтримку (успіх, бути в неслав'ї)* – *користуватися принтером*; *нав'язати своє бачення* – *накинути своє бачення* – *нав'язати вузлів (тепліх речей)*; *настоювати на рішенні* – *наполягати на рішенні* – *настоювати (тобто робити настій)*; *перевести гроші* – *переказати гроші*, або *зробити грошовий переказ* – *перевести на інший бік вулиці*; *погасити відсотки* – *сплатити відсотки* – *погасити вогнище*; *прилучити до роботи* – *залучити до роботи*, *тобто до виконання певної дії* – *прилучати* (синонім до *приєднати*); *провести підсумок* – *підвести підсумок (підсумувати)* – *провести лінію*; *присвоїти звання* – *надати звання* – *присвоїти (зробити власним)*; *пройшло три хвилини*, *проходить навчання*, *прийшло до голови* – *минуло три хвилини*, *відбувається навчання*, *спало на думку* – *проходять люди*, *пройшла до дороги*; *складають 100 відсотків* – *становлять 100 відсотків* – *складають одяг*; *являтися на роботу*, *в департамент* – *приходити на роботу*, *в департамент* – *являтися як марево*, *видіння* (тобто *увижатися*); *наступний запит* – *такий за-*

пит – наступного разу; порахувати за необхідне – вважати за необхідне – порахувати видатки і прибутки; приносити подяку – складати (оголошувати) подяку – приносити документи.

У контексті цього типу порушення лексико-семантичної норми варто наголосити на спорідненому явищі – на міжмовній омонимії (йдеться про слова різних мов, що збігаються або в основному збігаються за звучанням (формою), але відрізняються за значенням). Виявлені помилки подаємо за алгоритмом: неправильно (Н) – нормативний відповідник (НВ) – розрізняємо за значенням (РЗН), наприклад: *висказати думку (Н) – висловити думку – висказати всю правду у вічі; відказати в послугі – відмовити в послугі – відказати на запитання; включити режим голосування – увімкнути режим голосування – включити (вписати) до списку; шість років назад – шість років тому – назад років не повернути; носять рекомендаційний характер – мають рекомендаційний характер – носять одяг; багато чоловік – багато осіб, людей – чоловік (тобто представник чоловічої статі) одружений і щасливий; якщо не змінює пам'ять – якщо не зраджує пам'ять – не змінює він своїх звичок; виконано бюджет у повному об'ємі – виконано бюджет у повному обсягові (обсязі) – об'єм посудини; погашені відсотки – сплатити (виплатити) відсотки – погасити (загасити) пожежу; приступити до порядку денного – розпочати порядок денний – приступити до когось близько; проходило засідання – відбувалося засідання – проходили люди; у тому числі – серед них – у тому числі є помилки; із політичної точки зору – із політичного погляду – точка геометрична, больова.*

Аналізування усного мовлення державних службовців дало змогу виокремити ще один тип розмовних помилок – це вживання без потреби слів-паразитів, які засмічують особливо усне мовлення і заважають зрозуміти висловлену думку. Слова-паразити, або «наповнювачі пауз» – лінгвістичне явище, виражене у вживанні зайвих і безглузвих у певному контексті слів, таких як *ну..., значить, це саме, взагалі, от, так би мовити, знаєте, розумієте, також, так сказати, насправді, а, ага, як це, типу, якби б це, коротше, таки, ось, в даному випадку, власне, слухай, дійсно, прикинь, не питання, без проблем, практично, в принципі, загалом, фактично, ясно* тощо. Виокремлюють умовні паразити (як правило, їх вживають тоді, коли треба зробити паузу); емоційні паразити (використовують тоді, коли мовець прагне зробити емоційний акцент на тому, про що говорити); так звані злітно-посадкові паразити (це невміння мовця заповнювати паузу); паразити зворотного зв'язку (штучний спосіб створити враження уважного слухача). Отже, як бачимо, є різні причини вживання слів-паразитів. Витіснення цього явища зі свого мовлення можливе лише за ретельного аналізування власного усного мовлення, збагачення свого словникового запасу.

Аналізований матеріал дав змогу виокремити одну з найпоширеніших помилок – вживання росіянізмів. Зазначимо, що варто замінити у своєму слововжитку скалькований іменник «русизм» на стилістично правильний варіант «росіянізм», позаяк у цьому контексті ми говоримо про запозичення з російської мови, а не з руської. У публічному мовленні державних службовців ми спостерегли послуговування так званими класичними росіянізмами, на помилковості вживання яких неодноразово наголошували мовознавці. Отже, в українській мові варто вживати питомі нормативні лексеми на заміну скалькованих, наприклад: *принаймні, а не по крайній мірі; полягає, а не заключається; наступний, такий, а не слідуючий; зрештою, нарешті, врешті-решт кінець кінцем, а не в кінці кінців; оскільки, бо, тому що, позаяк, а не так як; винятково, а не виключно; уживаний, використаний, колишній (відповідно до контексту), а не бувший; зокрема, а не в частості; без потреби, а не без надобності; поточний рік, а не біжучий рік; у стислий термін, а не в зжаті строки; відрахування, а не відчислення; розумітися, а не знати толк; переміщення по службі, а не перевод по службі; податок з прибутку, прибутковий податок, а не подходящий налог; у службових справах, а не по ділам служби; розміщення, розташування, місце перебування (відповідно до контексту), а не місцезнаходження; натомість, а не взамін; останній, завершальний, фінальний, а не заключний; отже, а не таким чином; на виплат, з розтермінуванням, а не у розстрочку* тощо.

Ще однією з найпоширеніших помилок, яких припускаються державні управлінці, є зловживання та надуживання в мовленні словами іншомовного походження, зо-

крема англiзмами. Зважаючи на цю хибу, варто наголосити, що науковцi виокремлюють позамовнi та мовнi чинники запозичень. Позамаовними чинниками запозичень є полiтичнi, економiчнi та культурнi змiни в українському суспiльствi, швидкий поступ у розвитку науки i технiки, надмiрна вiдкритiсть до всього iноземного. Мовнi чинники запозичень можна пояснити потребою в певний iсторичний перiод у якiйсь лексемi, вимогою замiнити описову назву одним словом, вияв вищого ступеня термiнологiчної визначеностi або мода на певнi слова. С. Караванський слiшно зауважував, що «iншомовнi слова треба вживати там, де є кiнечнiсть, де без них не обiйтися. Там же, де є можливiсть вживати свою лексику, треба вживати свою. Свої – не гiршi вiд заморян» [Караванський, 1994, с. 92].

Отож, державним службовцям у усному та писемному мовленнi треба використовувати нацiональне багатство на замiну словам iншомовного походження. Наприклад, якщо є змога використати лексеми *цiлковитий, безумовний* замість *абсолютний*, треба обирати власне українську лексику. Пропонуємо питомi лексеми до найуживанiших слiв iншомовного походження, якi вдалося виокремити в мовленнi держслужбовцiв: *самостiйний* замість *автономний*; *злободенний*, *сучасний* на перевагу *актуальному*; *доказ*, *пiдстава*, *обгрунтування*, *мотив* замість *аргумент*. Далi пропонуємо звернути увагу ще й на такi взаємовiдповiдники (iншомовне / питоме): *вiзит* – *вiдвiдини*; *волонтер* – *доброволець*; *директива* – *настанова*, *розпорядження*, *вказiвка*, *наказ*, *команда* (вiдповiдно до контексту); *делегат* – *представник*, *обранець*, *посланець*; *еквiвалент* – *вiдповiдник*; *iмплементацiя* – *впровадження*; *компенсацiя* – *вiдшкодування*; *консолiдувати* – *згуртовувати*, *об'єднувати*, *змицнювати*; *менеджер* – *керiвник*, *управлiнець*; *монiторинг* – *спостереження*, *вивчення*, *дослiдження*; *преференцiя* – *перевага*, *пiльга*; *промоутер* – *покровитель*; *референт* – *помiчник*; *фактор* – *чинник*; *хронiчний* – *тривалий*, *довготривалий*, *затяжний*, *постiйний* (вiдповiдно до змiсту); *фiктивний* – *несправжнiй*, *вигаданий*, *пiдроблений*; *спiчрайтер* – *складач промов*, *промовописець*; *тираж* – *наклад*; *анулювати* – *скасовувати*; *апеляцiя* – *оскарження*; *протекцiя* – *заступництво*, *пiдтримка*; *паритетний* – *рiвноправний*; *церемонiальний* – *урочистий*; *цейтнот* – *нестача*, *брак часу* тощо.

Останнiм часом пильну увагу мовознавцiв прикуто до злободенного питання англоварваризацiї. Варваризми – це новозапозиченi лексеми, що їх мовцi сприймають як чужиннi елементи з рiзних причин: або вони суперечать орфоепiчним особливостям української мови, або не пiдпорядковуються граматичним нормам лiтературної мови, або не мають належних вагомих пiдстав для свого закрiплення в мовi-реципiєнті, або ж через нетривалий перiод iснування в українській мовi ще не стали звичними для мовцiв [Куньч, 2018, с. 56]. Спостережено, що в сучасних умовах проблема адаптацiї варваризмiв постає особливо гостро. Це спричинено iнтенсивним проникненням численних англiзмiв в українську лiтературну мову. Погоджуємося з науковцями, якi зазначають, що англоварваризацiя – це публiчне приниження свого i пiднесення чужого через катастрофiчне незнання можливостей своєї мови, через пораженьську звичку взоруватися на чуже, через комплекс меншовартостi [Фарiон, 2020, с. 9]. Як слiшно зауважує І. Фарiон, «iсторiя i сучаснiсть української мови – це її постiйне, найчастiше протиборче спiвiснування з чужими мовами всерединi самої краiни, попри самоочевидне межування з чужими державами як окремими мовними системами. На жаль, в українській реальностi таке спiвiснування українське суспiльство не використовує для посилення можливостей та розширення функцiй своєї мови, а натомiсть забезпечує розвиток чужих мов на своїх етнiчних теренах» [Фарiон, 2020, с. 9].

Найактивнiше процес англiзацiї виявляється в галузi iнформацiйних технологiй, економiки, мiжнародних вiдносин, а також i в суспiльно-полiтичнiй пiдсистемi мови, якою послуговуються державнi управлiнцi. Отож, зважаючи на потребу гармонiйної рiвноваги питомого (свого) й чужого (запозиченого), пропонуємо звернути увагу на такi пари «англiзм – українській вiдповiдник»: *бренд* – *символiка*; *дайджест* – *добiрка iнформацiйних матерiалiв*, *огляд*; *драфт* – *проект*, *чернетка*, *план*; *кейс* – *випадок*, *подiя*; *коуч* – *наставник*; *лайфхак* – *маленька хитрiсть*, *корисна порада*, *пiдказка*; *контент* – *змiст*, *вмiст*, *наповнення*; *меседж* – *посил*, *повiдомлення*, *послання*, *погляд*; *монiторинг* – *вiдстеження*, *спостереження*; *подкаст* – *передача*, *запис*; *прес-kit* – *iнфонабiр*; *ребрендинг* – *оновлен-*

ня; спікер – речник, промовець, доповідач; інтерфейс – взаємодійник; топовий – перший, найкращий; тренінг – навчання, вишкіл, підготовка; акаунт – обліковник, обліковий запис; інсайти – обізнані, втаємничені; стейкхолдери – користачі, група впливу, дотичні особи; трендсетери – новатори, провідники; лінк – посилання, покликання, поклик; коворкінг – співробітня; стартап – почин; апгрейд – підвищення; хайп – значна увага, захват, інтерес, галас, цікавість, лемент довкола чогось тощо [Фаріон, 2020].

Ще одним з поширених недоліків, що стосується порушення лексико-семантичних норм є недоречна тавтологія та зайва багатослівність у мовленні державних службовців. Тавтологія – це неусвідомлюваний, мимовільний або, навпаки, навмисний повтор одних і тих самих чи близьких за змістом мовних зворотів [Микитюк, 2010], наприклад: *адміністративний менеджмент – керівництво, або адміністрація; адреса проживання – адреса; громадянське суспільство – громада, або суспільство; дублювати двічі – дублювати; колега по професії – колега; найбільш оптимальний – найкращий, найліпший, або оптимальний; основний лейтмотив, основна думка, або лейтмотив; у місяці грудні – у грудні; реальні факти – факти, реалія, дійсність; таке ж аналогічне рішення – таке ж рішення тощо.*

Плеоназм (або багатослівність) – це зворот мови, що містить у собі слова з однаковим чи близькими значеннями і може підкреслювати чи уточнювати якусь ознаку або бути вадю мовлення [Микитюк, 2010]. Наприклад, звернімо увагу на такі мовні конструкції: *по часі, згодом, переогодом, переогодя, незабаром, невдовзі (а не через деякий час); відколи (а не з якого часу); донедавна (а не у старі часи); досі (а не до останнього часу); рівночасно, одночасно, заразом (а не в той (же) час) тощо.* Отже, можна стверджувати, що багатослів'я виникає внаслідок невміння чи небажання висловлюватися стисло. Воно суперечить закону мовленнєвої економії і протистоїть стислості як важливій і бажаній комунікативній якості, тому є всі підстави вважати його лексико-семантичною або стильовою помилкою [Селігей, 2013, с. 22].

Наші спостереження та аналізування мовного матеріалу (ділові документи, публічні виступи, інтерв'ю, публікації в засобах масової інформації тощо), засвідчили, що, незважаючи на численні мовознавчі поради, звукова, а іноді й значеннєва близькість паронімів (і однокореневих, і різнокореневих), досі призводить до сплутування їхнього лексичного значення. У мовленні державних управлінців і надалі можна спостерегти і явище міжмовної паронімії (лексико-семантична особливість близькоспоріднених мов: наявність майже тотожних за звучанням слів того самого кореня, які позначають різні, часом навіть протилежні поняття). Отож, пропонуємо звернути увагу на такі паронімії пари / ряди: *діловий – діловитий, вихідний – висхідний, відпуск – відпустка, далі – далше; духовий – духовний – душевний, гуманний – гуманістичний – гуманітарний, панове – панство, інформативний – інформаційний, виборний – виборчий, консультативний – консультаційний, комунікативний – комунікаційний – комунікабельний, споживний – споживчий, приводити – призводити, дискваліфікація – декваліфікація, дійовий – діяльний, завдання – задача, матеріалізований – матеріальний, терпіння – терпеливість, громадський – громадянський, звичайно – зазвичай, банкрут – банкрут, військовий – воєнний – воїнський, метод – методика – методологія, зрівняти – порівняти, міркування – розмірковування, напрям – напрямок, поверховий – поверхневий, пожежний – пожежник, причинний – причиновий, варіант – варіація, виконавський – виконавчий, витрата – втрата – затрата, державний – державницький тощо.* Причиною порушення лексико-семантичної норми в цьому випадку є інтерферентна паронімія, що зумовлена наявністю в російській мові тотожних або наближено однакових слів за звучанням, але зовсім відмінних за значенням або ж наявністю в російській мові одного багатозначного слова і натомість кількох з різними значеннями в українській мові. Також спостережено, що помилки в паронімії в відношеннях між словами виникають і через незнання лексичних значень слова.

Отже, наші спостереження та аналізування мовного матеріалу (усного та писемного мовлення) дали змогу виокремити позамовні та мовні чинники виникнення помилок у мовленнєвій діяльності державних службовців. Визначено, що порушення лексико-семантичних норм в офіційно-діловому спілкуванні особливо пов'язані: з неправиль-

ним слововживанням слів через обмеженість словникового запасу або через незнання лексичного значення слів; стилістично не виправданою тавтологією і багатослівністю; внутрішньомовною і межомовною інтерференцією; вживанням росіянізмів, не виправданих калібок, надмірним використанням іншомовних слів та англізмів; сплутуванням слів, близьких за звучанням.

Доведено, що набуття мовленнєвих навичок, культури мовлення державних управлінців у сфері їхньої професійної діяльності задля підвищення мовної культури можливе лише за умови використання мовного інструментарію та процесу систематичного самовдосконалення, вироблення навичок мовленнєвого самоконтролю та самоаналізу.

Зважаючи на нагальність і гостру потребу вирішення питання культури мовлення державних службовців, перспективу наших подальших досліджень вбачаємо в більш ґрунтовному вивченні порушень інших норм сучасної української мови.

Список використаної літератури

Бронікова, С.А., Кудрявцева, З.Ф., Плотницька, І.М. (2010). *Ділове спілкування: риторика та ораторське мистецтво в державному управлінні*. Київ: Національна академія державного управління.

Вихованець, І.Р. (2012). *Розмовляймо українською: мовознавчі етюди*. Київ: Університетське видавництво Пульсари.

Городенська, К.Г. (2014). *Українське слово у вимірах сьогодення*. Київ: КММ.

Гринчишин, Д., Капелюшний, А., Сербенська, О., Терлак, З. (2006). *Словник-довідник з культури української мови*. Київ: Знання.

Додаток до стандарту з української мови для державних службовців. (2021). Відновлено з: https://nuczu.edu.ua/images/topmenu/atestatsiia-shchodo-vilnoho-volodinnia-derzhavnoi-movoiu/dodatok_1_1_0.pdf

Караванський, С. (1994). *Секрети української мови*. Київ: УКСП «Кобза».

Караванський, С. (2001). *Пошук українського слова, або боротьба за національне «я»*. Київ: Академія.

Коваль, А.П. (1997). *Культура ділового мовлення*. Київ: Вища школа.

Козієвська, І. (2003). *Особливості формування культури мовлення у професійній діяльності державних службовців*. (Автореф. дис. канд. наук з держ. упр.). Національна академія державного управління при Президенті України, Київ.

Куньч, З. (2018). Питоме й запозичене в термінології: проблема балансу. З. Куньч (Ред.), *Теорія терміна: конкретизація лексико-семантичних парадигм* (с. 38-67). Львів: Галицька Видавнича Спілка.

Куньч, З.Й. (2013). Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію. *Термінологічний вісник*, 2 (1), 215–220.

Микитюк, О. (2010). *Сучасна українська мова: самобутність, система, норма*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.

Огієнко, І. (1995). *Наука про рідномовні обов'язки*. Львів: Фенікс.

Онуфрієнко, Г.С. (2006). *Науковий стиль української мови*. Київ: Центр навчальної літератури.

Плотницька, І.М. (2006). *Українська мова в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект*. Київ: видавництво НАДУ.

Плотницька, І.М. (2008). *Ділова українська мова*. Київ: Центр учбової літератури.

Пономарів, О. (2011). *Культура слова: мовностилістичні поради*. Київ: Либідь.

Приходько О.Л. (2005). Мовна культура державних службовців як науково-теоретична проблема. *Державне управління: теорія та практика*, 2. Відновлено з: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/index.html>

Селігей, П. (2007). Що нам робити із запозиченнями? *Українська мова*, 3, 3-16.

Селігей, П.О. (2012). *Мовна свідомість: структура, типологія, виховання*. Київ: Києво-Могилянська академія.

Селігей, П.О. (2013). Типи багатослів'я в наукових текстах. *Українська мова*, 4, 22–44.

Сербенська, О., Білоус, М. (2003). *Екологія українського слова*. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.

Сербенська, О.А. (2004). *Культура усного мовлення*. Київ: Центр навчальної літератури.

Фаріон, І. (2010). *Мовна норма: знищення, пошук, віднова*. Івано-Франківськ: Місто НВ.

Фаріон, І.Д. (2020). Англоварваризація: термін і дійсність. *Термінологічна актуалізація української мовної дійсності: монографія* (с. 5–60). Львів: Галицька Видавнича Спілка.

Фролова, Т. (2007). Мовні засоби конструювання іміджу державного службовця. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*, 2, 151–156.

LEXICAL AND SEMANTIC NORMS IN FORMATION OF STATE OFFICIAL LANGUAGE COMPETENCY

Liliia V. Kharchuk, Lviv Polytechnic National University (Ukraine)

e-mail: liliia.v.kharchuk@lpnu.ua

DOI: 10.32342/2523-4463-2021-2-22-22

Key words: *Ukrainian language, language competence, speech culture, language norm, lexical and semantic norms, language errors, official business style.*

The new stage of Ukrainian literary language development began in the late 20th century, because state-making processes had legitimated the status of the Ukrainian language due to the law, following the main goal – to facilitate self-expression of the national genotype, raising prestige and full-fledged functioning of the state language in independent Ukraine. Since the reality is formed on the basis of personal activity, one of the leading tasks is upbringing the need of every speaker to use the state language fluently as the means for communication, as the means of forming intellectual culture, national self-awareness, which thus has direct impact on mentality and moral qualities of a person.

The situation concerning the languages in the communicative environment of Ukraine obliges all speakers to accept the issues of the language and the speaking in a systematic and complex way. Command of a normative native language is the assignment for every aware citizen, who is obliged to know how to use the entire lexical heritage. A language is a weighty part of professional competency, a sensitive indicator of general culture, that is why every speaker should care about the high culture of their language. Perfect usage of a language becomes an important component of training experts in any field, particularly in the field of state governing, since the use of a language promotes their self-expression. Official activity definitely requires not only professionalism, but also thorough language competency.

Our research is actual because we constantly need to work on the problems of language culture in the field of state governing, since, as a social phenomenon, the Ukrainian language reflects precise historical peculiarities, typical to a certain social and historical period: the development of new word constructions, the emergence of new words, a number of borrowings from other languages, etc.

The purpose of our investigation is to find out and analyze the violations of lexical and semantic norms in official and business communication of state officials, to justify the ways and means to correct the violations of the lexical and semantic norm. Reaching the set purpose meant carrying out the following tasks: to analyze the official and business language of state officials; to single out the most spread lexical and semantic mistakes and downsides in speaking, to give recommendations on eliminating mistakes in order to improve the speaking culture of state officials in the field of their professional activity. In the investigation, there is applied a wide range of contemporary methods and approaches of research: language facts are considered from the position of the functional approach; by means of the *methods* of the generalization and classification analysis the types of mistakes met in the language of state officials were singled out; the comparing and contrasting analysis has allowed to find out the facts of interfering influence of the Russian language on Ukrainian, to single out the types of the interference consequences at the lexical and semantic level.

In the proposed research, there is the analysis of the official and business language of state officials, different consequences of interferential interaction of closely native languages (Ukrainian and Russian) are realised and typified by comparing the language of state officials to the current norms of the modern Ukrainian literary language. The most spread lexical mistakes and downsides are found to refer to: not motivated usage of words which results in “surgick”; usage of so-called words-parasites with no need; usage of the words which are inappropriate from the point of view of the literary norm and the etiquette

rules; abuse of the words derived from foreign languages, especially from English; irrelevant tautology in oral speech, redundancy of words (pleonasm); confusing paronyms. Due to the analyzed language material there are linguistic explanations and recommendations on the ways and means of preventing, correcting and eliminating realised mistakes in the language of state officials. It is proved that state governors are obliged to obey communicative features of language culture, namely: its correctness, accuracy, logic, purity, pithiness and relevance.

References

- Bronikova, S.A., Kudrjavceva, Z.F., Plotnic'ka, I.M. (2010). *Dilove spilkuvannja: ritorika ta orators'ke mistectvo v derzhavnomu upravlinni* [Business Conversation: Rhetoric and Oratory in Public Administration]. Kyiv, NADU Publ., 44 p.
- Dodatok do standartu z ukrains'koi movy dlia derzhavnykh sluzhbovtziv* [Annex to the Ukrainian Language Standard for Officials]. Available at: https://nuch.edu.ua/images/topmenu/atestatsiia-shchodo-vilnoho-volodinnia-derzhavnoi-movoiu/dodatok_1_1_0.pdf (Accessed 05 August 2021).
- Farion, I. (2010). *Movna norma: znyschennia, poshuk, vidnova* [Language Norm: Destruction, Search, Restoration]. Ivano-Frankivsk, Misto NV Publ., 336 p.
- Farion, I.D. (2020). *Anhlovarvazatsiia: termin i dijsnist'* [Anglo-barbarism: term and reality]. *Terminolohichna aktualizatsiia ukrains'koi movnoi dijsnosti* [Terminological actualization of the Ukrainian linguistic reality]. Lviv, Halytska Vydavnycha Spilka Publ., pp. 5-60.
- Frolova, T. (2007) *Movni zasoby konstruiuvannia imidzhu derzhavnoho sluzhbovtzia* [Linguistic means of constructing the image of a civil servant]. *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy* [Journal of Research Papers of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine], vol. 2, pp. 151-156.
- Horodenska, K.H. (2014). *Ukrains'ke slovo u vymirakh s'ohodennia* [Ukrainian word in the dimensions of today]. Kyiv, KMM Publ., 124 p.
- Hrynchyshyn, D., Kapeliushnyj, A., Serbenska, O., Terlak, Z. (2006). *Slovnnyk-dovidnyk z kul'tury ukrains'koi movy* [Dictionary-reference book on the culture of Ukrainian]. Kyiv, Znannia Publ., 367 p.
- Karavanskyj, S. (1994). *Sekrety ukrains'koi movy* [Secrets of Ukrainian]. Kyiv, Kobza Publ., 152 p.
- Karavanskyj, S. (2001). *Poshuk ukrains'koho slova, abo borot'ba za natsional'ne "ia"* [Search for the Ukrainian word, or the struggle for the national "I am"]. Kyiv, Akademiia Publ., 240 p.
- Koval, A.P. (1997). *Kul'tura dilovoho movlennia* [Business Language Culture]. Kyiv, Vyscha shkola Publ., 287 p.
- Koziiavska, I. (2003). *Osoblyvosti formuvannia kul'tury movlennia u profesijnij diial'nosti derzhavnykh sluzhbovtziv*. Avtoref. dys. kand. filol. nauk [Peculiarities of culture of speech forming in professional activity of public servants. Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 20 p.
- Kunch, Z. (2018). *Pytome j zapozychene v terminolohii: problema balansu* [Specific and borrowed in the terminology: the problem of balance]. In Z. Kunch (ed.). *Teoriia termina: konkretyzatsiia leksyko-semantichnykh paradyhm* [Term theory: concretization of lexical-semantic paradigms]. Lviv, Halytska Vydavnycha Spilka Publ., pp. 38-67.
- Kunch, Z.J. (2013). *Problemy chuzhomovnoho vplyvu na ukrains'ku naukovu-tekhnichnu terminolohiiu* [Problems of foreign language influence on Ukrainian scientific and technical terminology]. *Terminolohichnyj visnyk* [Terminological Bulletin], vol. 2, issue 1, pp. 215-220.
- Mykytiuk, O. (2010). *Suchasna ukrains'ka mova: samobutnist', systema, norma* [Modern Ukrainian: Identity, System, Norm]. Lviv, Publishing House of Lviv Polytechnic National University, 440 p.
- Ohienko, I. (1995). *Nauka pro ridnomovni obov'iazky* [The science of native language responsibilities]. Lviv, Feniks Publ., 46 p.
- Onufriienko, H.S. (2006). *Naukovyj styl' ukrains'koi movy* [Scientific style of Ukrainian]. Kyiv, Tsentr navchalnoi literatury Publ., 312 p.
- Plotnyska, I.M. (2006). *Ukrains'ka mova v derzhavnomu upravlinni: teoretyko-metodolohichnyj aspekt* [Ukrainian in public administration: theoretical and methodological aspect]. Kyiv, NADU Publ., 232 p.
- Plotnyska, I.M. (2008). *Dilova ukrains'ka mova* [Business Ukrainian]. Kyiv, Tsentr uchbovoi literatury Publ., 256 p.
- Ponomariv, O. (2011). *Kul'tura slova: Movnostylistychni porady* [Word culture: Linguistic advice]. Kyiv, Lybid Publ., 272 p.
- Prykhodko, O.L. (2005). *Movna kul'tura derzhavnykh sluzhbovtziv yak naukovu-teoretichna problema* [Language Culture as Scientific and Theoretical Problem]. *Derzhavne upravlinnja: teoriia ta praktika* [Public Administration: Theory and Practice], 2. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej2/index.html> (Accessed 05 August 2021).
- Selihej, P. (2007). *Scho nam robyty iz zapozychenniamy?* [What should we do with borrowing?]. *Ukrains'ka mova* [Ukrainian], vol. 3, pp. 3-16.

Selihej, P.O. (2012). *Movna svidomist': struktura, typolohiia, vykhovannia* [Linguistic Consciousness: Structure, Typology, Education]. Kyiv, Kyievo-Mohylianska akademiia Publ., 118 p.

Selihej, P.O. (2013). *Typy bahatosliv'ia v naukovykh tekstakh* [Types of verbosity in academic texts]. *Ukrains'ka mova* [Ukrainian], vol. 4, pp. 22-44.

Serbenska, O., Bilous, M. (2003). *Ekolohiia ukrains'koho slova* [Ecology of the Ukrainian word]. Lviv, Ivan Franko Lviv National University Publ., 68 p.

Serbenska, O.A. (2004). *Kul'tura usnoho movlennia* [The culture of oral speech]. Kyiv, Tsentr navchalnoi literatury Publ., 216 p.

Vykhovanets, I.R. (2012). *Rozmovliajmo ukrains'koju: movoznavchi etudy* [Let's speak Ukrainian: linguistic studies]. Kyiv, Pulsary Publ., 160 p.

Одержано 21.07.2021.